

Oj, more duboko... od Banjine do Cesari, oj...

*Pod gradon more.
Lovransko, otajstveno,
čuvano i branjeno.
Slanemi rukami odzibano,
teplemi suzami oplakano
kada se jedrilo zvan oka i ne vrnilo.*

*N*a more se nekada hodilo samo ribarit. Onda i trgovat. Pa ratovat. Najzad je prišal i turizam, pa se Lovran od mora nazgorun širil. Samo je Stari grad ostajal isti. Nogi j' va more točal, z rukami judi na krilo pobiral. I ni umiral. Obastal je vekovit, obrnjen onoj strane s ke sunce jutro zihaja i saki bogovetni dan va kunpanije s crekvicun Svete Trojice gleda kako se zibju bela jedra zmed neba i mora. Čin sunce pošpija skroz onu svećicu zad oltara crekvice i razbije noćnu škurinu parka, probude se glasi va luke, zazibju guci i gajeti, zadrhte cimi va Mandračće, zaškripju drveni boki, sramežljivo vesla dotaknu modrinu i već je pred očijami rasćarano nebesko jutro.

Jeno dva veka ponazad luka je bila glavni del grada. Tu su pristajali ribarski brodi, a pune kašeti rib tirale su glad s kućnega praga. Živelo se skrbno.

Kašneje je vreme prneslo drugačiji mod živjenja. Na vrata je kucal turizam. Stara ribarska i trgovačka luka, nekad i uskočka aš se trebalo branit od mletačkih brodi, postala je premića. Namislelo ju se proširit. O temu se puno govorilo, a malo storilo. Leta su potrla jedrenjaki, nestali su drveni brodi i brodogradilišta...

Ono ča ni šundralo vreme dofinil je rat.

O temu vremenu kada je Lovran bil poznato izletišće za bogati judi ki su pul mora iskali mir i ostajali živet va palaceh ozidaneh po mode tega vremena i tako prvi širili turizam, piše Jelena Barić va svojen rade *Razvoj lovranske luke od početka turističke ere grada do Prvog svjetskog rata*. Z jene strani stari del grada ki j' imel svoju povijest, z druge moderni palaci va šume javoriki i maruni, a s treće more, leto i sunce nudili su zdravje. Tako je Lovran 1893. leta i službeno postal lječilišna oaza. Još jači napredak se očutil čin je storena

cesta ka j' Lovran povezala z Volosken i Rekun. Se drugo bilo je va rukah „Društva za poliepšanje“, ko je propisalo kako uredit parki, ka dreva zasadit, kako vodu dopejat va grad i otpejat nevajatu. Tako je va Lovrane već 1906. leta otprta nova placa i lekarna, pošta, telefon i telegraf, a Stari grad popločen škrlami. Storena su i kupališta, a leto za ten i javna rasvjeta. Da bi Lovran postal i lječilišni grad va kega te i daje prihajat „bogati i slavni“, mislelo je Lječilišno povjerenstvo, ko ni stalo samo na ten da grad dobije se ča gostu treba nego je gledalo čuda let ponaprvo, pa je planirana (magari ni još i storena) žičara do vrha Učki i proširenje luki. Tega, 1914. leta Lovran je imel 2 kupališta, 1 sanatorij, 1 lekarnu i 8 duhtori, 6 hoteli i 15 pansioni.

I namesto hoda ponaprvo počel je Prvi svetski rat.

*U*a Staren grade nisu se zidali palaci. Tu nisu živeli ni bogati ni slavni, ale su zato bili jenako vredni, skrbni i štimani grajani, ki su voleli svoj dom i bili duša grada. O njimi pišu Roberto Žigulić i Sanja Biloš Žigulić.

Oni su Stari grad podelili kako jabuku na četiri dela i za raněji zborniki popisali si grajani istočnega, južnega i zapadnega dela Starega grada. Sad njin je ostalo da popišu *Stanovništvo sjevernog dijela lovranske gradske jezgre u XIX. stoljeću* i s ten bi štorija o Staremu gradu Lovrana bila finjena. Današnji grajani morda ne znaju da bivaju tamo kade su svojni bivali dobrostojeći patriciji, kapetani i pomorci, državni službenici, poštari i carinici... Bile su to najveć stare lovranske familije Jačići, Priskići, Hamzi, Franjul Mušići, Čehi, Polčići, Vittorelli, Cupari, Sorići, Rošići, Rubinići, Trdići, Kurelići, Battestini, Peršići, Letisi, Fabijanići, Mauretići, Maurići, Benčinići... Neka su prezimena do danas obastala, neka su se posve zgubila, a neka su se ženidbun zmešala mej oneh ki su prišli kot da bi na priliku Valentini, Palmići, Harapići, Dobreci, Gržančići, Kršanci, Martinčići al Mrak. Jeneh je delo pripejalo va Lovran, drugeh je delo otpejalo va svet.

*ρ*oč od mora i luki na mošćeničku stran pride se do uvali Cesara. Ona je pred tri veka bila pravi lovranski Piranski zaljev. Bila je na kunfine zmej dve katastarske općini i okol nje su se karali Lovranci i Mošćeničani. O temu al *O jednom graničnom sporu Lovrana i Mošćenica iz 17. stoljeća* pišu Ivana Eterović i Robert Doričić. Uvala Cesara ni velika, morda kakoveh stotinu metar, ale se va njoj meša slana voda s potokon Cesara, pa ju vole i ribi i ribari. A zemja okolo

potoka ni suha, pa se tu kopalo i sadilo se ča j' za življenje rabilo. Po rubeh su rasle uliki i smokvi, pod kemi je bilo travi za napasat blago.

Taj je dokumenat napisan 16. siječnja 1646. leta pul kastavskega notara i danas se čuva va Hrvatsken državnen arhive va Zagrebe. Z njega se doznalo da se dogodila i jena „povreda granice“ kad su na polovice obalnega dela Cesari Anton Priskić i Andrej Strah napali Mateja Ivančića zvanega Cipidlačić i Gergura Mikuličića Cipidlaku ki su putovali va Istru h svojen ovcan. Našli su se i svedoki, a vlast je vaje po pravice presudila. Gledano z današnjega vremena čini se da uvala ni bila ni lovranska ni mošćenička, nego carska al cesarova.

Čigova bila da bila nekada, sada je naša!

Da se ne pozabe imena seh teh uvali, steni i kupališneh mesti, trebalo ih je na vreme popisat dokle je još starejeh judi ken se ta morska dota pod kožu zavukla i ne žale muki i truda o temu mlajen povedat. Tako je Igor Eterović na vreme zapisal si morski toponimi keh su mu pokazali i od keh su mu povedali Veljko Zahej, Ferdinand Pavlović i Nevio Malinarić, tri čoveka od mora ki va dušu poznaju lovransku obalu. Sad je va zbornike tiskana *Obalna toponimija Lovranštine*. Magar se i raneje neš malo od imen pul mora pisalo, dobro je da j' sada puno više storeno aš se nete zgubit imena na pomorsken dobre od potoka Banjina do potoka Cesara.

Taj mićihan del kopna i mora pripada trin katastarsken općinan, a kako se našoj bogatije – pa tako i toj morskoj – brzo gube stara imena, dobro ih je bilo na vreme zapisat. Zanimjivo je da je va sakoj od njih (Oprič, Lovran, Tuliševica) zapisano po 18 imen. Od Banjine prema Lovranu to su Banjina, Ika, Palada, Mića vruja, Vela vruja, Pod volti, Diga, Sanatorio, Mathaus, Punta od pop, Banj od koludric, Vrutki, Babina (grot), Kurijera, Pod Svetega Mikulu, Vilenštrase, Malinica, Na Vera Fels. Na dele Lovrana su Banjo Kvarnero, Komušćak, Pot Ekcelzior, Kolumbova jaja, Pot Belveder, Cipera, Pot Danicu, Porat, Mići mul, Lanterna, Pot Kafe Adrija, Belsito, Pot popi, Od popih, Vruje, Mali banj, Veli banj i Peharova, a Medveje pripadaju San Rocco, Šponarići, Pot koludrice, Pot Štangerun, Mrtvačka stena, Škarice, Kava, Pot Kavu, Pić, Pod Pić, Pod Majku Božju, Punta van mula, Medveja, Jaz, Draški potok, Pod pećinu, Punta Terci i Cesara. Va Zbornike je popis 54 imena, od keh je 42 novo najdeneh i se skupa okol 50 novo zapisaneh.

Ako još neki od starejeh zna neko ime, bilo bi dobro da nan se javi.

Vavek je bilo judi ki neš zapišuju i neš zapisano puščuju, a bilo je i oneh ki to potle najdu i čitaju. Gospodin Alexander D. Hoyt napisal je rad *Letters from Lovran in the Correspondence of Vjekoslav Spinčić* na svojen materinjen englesken zajike, a to va prevode znači *Pisma iz Lovrana u korespondenciji Vjekoslava Spinčića*.

Vjekoslav Spinčić rojen je 1848. leta pul Spinčić i potle osnovne školi va Kastve i gimnazije v Reke finil je bogosloviju va Gorice, a na učitelsoj škole va Kopre studiral povijest i zemjopis. Potle je delal i kot učitel i kot školski nadzornik va kotareh Kopar i Volosko, a bil je i zastupnik va Istarsken sabore. Pulitika ga je zblížila z Matkon Mandičen i Matkon Laginjun, pa su ih prijateliski zvali Hrvatski istarski trolist. Lojzo, zvan po domaći, je bil vrstan političar, pisac i plovani, Mandić i plovani i novinar, a Laginja h temu još i hrvatski ban. Si tri su otprtega uha naslišali ča judi govore i kad ih je neki pital za pomoć, rado su pomogli.

Tako gospodin Hoyt piše kako je va škatule od puščene doti Vjekoslava Spinčića našal i deset pisam keh mu je va jedanaest let poslal Lovranac Nikola Battestin. Va pismeh ga Mikula prosi da pomore njigovemu sinu Kuzme da upiše učitelisku školu va Kopre, kašneje ga prosi da mladića oslobodi od vojnega roka i na kraje da mu pomore nač delo... Va saken pisme Nikola Battestin se lepo zahvaljuje na svojen lovransken zajike va ken se meša hrvatski, talijanski i čakavski pa je, piše Hoyt, sako pismo zanimjivo i sporad zajika.

Sako mesto ima vavek nekega za kega se more reć da je duša grada.

Takova duša je va Lovrane bili Zlatko Špoljar. S Puli je prišal 1956. leta i već kako štimani pedagog, skladatelj i književnik vaje se ćapal dela da pomore lovranskoj kulture poč naprvo. Pomoć su rabili KUD, posebe zbor „Lovor“, škola va koj se dela z mlademi, Društvo „Naša djeca“, a bome i tamburaško društvo Pojani. Sagdere je bilo talenti za keh je rabilo pisat, vadit ih prestavjat, kantat, sost i pomoć da se užanci ne zataru. Tako limena glazba, danas Puhački orkestar, i pjevački zbor „Lovor“ i danas imaju svojo mesto va kulture grada i va lovransken turizme.

Zlatko Špoljar pisal je i javjal za novini kade se ča dogaja i kakove su priredbi bile. Imel je pune ruki dela aš „...glazbeni se ukus mijenjao, zagrljaj ideologije polako je popuštao, društvo se razvijalo i otvaralo, a kulturni amaterizam nastavio se razvijati izvan političkih okvira, kao amaterizam sam.“ Zato je lepo pročitat štoriju ku piše

Zorica Manojlović va svojen rade „Lovranu”, autor Zlatko Špoljar – *Prilog istraživanju kulturne i socijalne povijesti Lovrana sredine 20. stoljeća*. Ni bilo lahko pregledat more harat, slici, dokumenti i zapisi, još i pogovorit se sa semi od roda i svojti da bi se proveril neki datum keh najveć puti fali aš čovek nikad ne misli da će neki kopat po onen ča ni hićeno. Tako je „kopajuć“ gospa Zorica našla i prvu himnu Lovranu, ku j’ napisal Zlatko Špoljar. Prema nekeh zapisseh reklo bi se da ju je zbor i nekoliko puti otkantal, ma živeh kanturi ki bi se tega i domisleli već ni. Potle četire leta Zlatko Špoljar se sa ženun Nedun i hćerami Jasnun i Vesnun preselil v Opatiju. Umrl je na Volosken 1981. leta, a Lovranu je pustil svoju himnu:

LOVRANU

Gdje lovor niče iz kamene stijene,
gdje stoljetnoga hrasta tiho šapću grane,
gdje more šumi i vali se pjene –
tu zidi stoje drevnoga Lovrana.

Lovrane, grade podno Učke gore,
iz bijelog ko da ti se rodi vala.
Dok plavo tebe zapljuskuje more,
ti ko da snivaš pokraj divnog žala.
(...)

Peti Zbornik Lovranščine nastal je potle ča j’ lane (2017.) održan znanstveni skup *Od mora do mora: Uloga mora u svakodnevnom životu Lovrana i Lovranštine nekada i danas*, kega j’ paričala Katedra Čakavskega sabora Lovran. Va drugen dele zbornika našli su se osvrti, prikazi i izvješća od knjig, brošur i katalogi tiskaneh va mesteh ka su Lovranu nablizu. Na vami je sada – dragi čitatelji i prijatelji – da ziberete pročitat ono ča vas najviše zanima.

Najboje ćete pasat ako pročitate se!

Cvjetana Miletić